

ZEEUWSLANDSCHAP

TIJDSCHRIFT VOOR NATUUR, LANDSCHAP EN CULTUURHISTORIE

33e JAARGANG NR 1 - VOORJAAR 2017

Vele handen maken licht werk

De spreekw, gewoon bijzonder

Zeeuwse kustvisie op koers

Bergjes van status

Klimaat verandert Zeeuwse biodiversiteit

HET ZEEUWSE LANDSCHAP

KLEIN MAAR FIJN

Een nieuwe rubriek over kleine terreinen van het Landschap. Ditmaal over Inlaag Paal.

19

KLIMAAT VERANDERT ZEEUWSE BIODIVERSITEIT

Soorten komen, soorten gaan. Is dat een zegen of een zorg?

20

IN DIT NUMMER

UIT DE KUNST

Nicole Henderiks voelt vrijheid en blijheid in de natuur.

4

VELE HANDEN MAKEN LICHT WERK

Het beheerwerk in onze terreinen kent ook een sociaal-maatschappelijke kant.

6

DE SPREEUW, GEWOON BIJZONDER

Over een algemene vogel die in aantallen afneemt.

8

BERGJES VAN STATUS

Wat is het verhaal achter de typisch Zeeuwse vliedbergen?

10

ZEEUWSE KUSTVISIE OP KOERS

Samen bepalen we waar wel en geen ontwikkelingen aan onze kust mogelijk zijn.

12

ZO WERKT

De rentmeester van Het Zeeuwse Landschap. Een nieuwe rubriek in plaats van De paden op.

14

TERRA MARIS

Kom met de klas, op pad met een imker, de nieuwe tentoonstelling, wat leeft er in de heemtuin en bijzondere eikapsels.

16

EN VERDER...

WANNES EN KEETJE

Eieren.

22

LANDSCHAP IN 'T KORT

Nieuws uit de organisatie.

24

EROPUIT!

Wat er deze lente te doen en te beleven is in onze terreinen.

26

COLOFON

ZEEUWLANDSCHAP is een uitgave van de stichting Het Zeeuwse Landschap. Het blad verschijnt vier maal per jaar en wordt toegezonden aan begunstigers van de stichting.

Overname van artikelen en illustraties alleen met toestemming van de redactie met bronvermelding.

Redactie: Jan van den Boom, Marten Hemminga, Chiel Jacobusse, Aad de Klerk, Carolien van de Kreeke en Sven van Rijswijk, eindredactie Ed Stikvoort
Foto voorpagina: Jonge bunzing. (C. Jacobusse)
Portretfoto Marten Hemminga: Eline Hemminga
Opmaak & Productie: Pieters Media
Opplage: 11.750

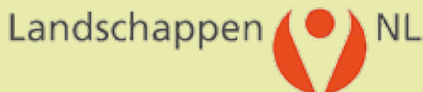
Digitaal op de hoogte blijven?
Donateurs kunnen ZEEUWLANDSCHAP digitaal lezen via de website: hetzeeuwse-landschap.nl/
het-zeeuwse-landschap/lees-het-magazine.

Voor meer nieuws volg ons op Facebook en Twitter
of meld u aan voor onze emailnieuwsbrief op hetzeeuwse-landschap.nl/contact.

Het werk van Het Zeeuwse Landschap wordt mede ondersteund door:

Het Zeeuwse Landschap maakt deel uit van

Contactgegevens

Stichting Het Zeeuwse Landschap
Postbus 25, 4450 AA Heinkenszand
Brugstraat 51, 4475 AN Wilhelminadorp
0113 - 569 110
info@hetzeeuwse-landschap.nl
hetzeeuwse-landschap.nl

Bankrekening:

IBAN: NL71 ABNA 0510336167, BIC: ABNANL2A

Donateurs betalen minimaal € 20,- per jaar.
Giften aan Het Zeeuwse Landschap zijn onder voorwaarden aftrekbaar van de belasting.

ZEEUWLANDSCHAP is in een composteerbare folie verpakt.

UIT HET LANDSCHAP

MARTEN HEMMINGA

LANDSCHAP IN VERDRUKKING

Nederland kent een verscheidenheid aan landschappen, hoe klein ook in oppervlakte vergeleken met veel andere landen. De herkenbaarheid, identiteit en schoonheid van die landschappen is voor veel Nederlanders belangrijk. Je ziet er de sporen van het verleden, je herkent de flora en fauna, het hele beeld ervan voelt vertrouwd, het is je thuis. Maar op veel plaatsen dreigt die gewaardeerde, in de loop van eeuwen gegroeide identiteit van onze omgeving te verdwijnen onder de vloedgolf van ruimtelijke ontwikkelingen die onze tijd kenmerkt. Vele burgers zien die ontwikkelingen met lede ogen aan. Het nationale protest vorig jaar tegen de versoepeling van de bebouwingsregels voor de kuststreek kwam voort uit zorg over de aantasting van een karakteristiek Nederlands landschap. Zorg over het landschap is terecht. Niet alleen vanwege de ontwikkelingen die iedereen kan waarnemen, maar ook omdat het landschap niet of nauwelijks echt beschermd is. In Zeeland besteedt het Omgevingsplan - het beleidsplan voor ruimte milieu, water en natuur - maar een schamele drie bladzijden (van de 137) aan de bescherming van het landschap. Daarin is bovendien vooral aandacht voor de ontwikkelingsmogelijkheden die waardevol landschap biedt. Landschapsconsumptie dus.

Het is hoog tijd voor een veel sterkere bescherming en versterking van de Nederlandse landschappen. Dat is niet hetzelfde als complete fixatie van het landschap, want landschap kan niet anders dan mee-ontwikkelen met een samenleving. Waar moeten we ons in Zeeland dan concreet op richten? Wat is kenmerkend voor het Zeeuwse landschap, wat hebben we inmiddels verloren maar moet terugkomen, wat kunnen we beschermen? Een paar suggesties: allereerst bescherming van openheid en een gave horizon. Beperkingen dus aan bebouwing in het buitengebied, ook in de hoogte. Dan: herstel van de natuurlijke rijkdom aan flora en fauna van het platteland die verloren ging door grootschalige verkaveling en pesticidegebruik. Echt stevige inzet dus op aanleg van groene landschapselementen, akkerranden, natuurvriendelijke oevers enzovoorts. Daarentegen juist geen of super-efficiënt gedoseerde inzet van gewasbeschermingsmiddelen. En tenslotte: betere bescherming van wat nog resteert aan het gebouwde erfgoed; het is tamelijk bedroevend wat we in Zeeland nog aan historische boerderijen over hebben.

*dr. M.A. Hemminga
is directeur van
stichting Het Zeeuwse
Landschap*

In de rubriek *Uit de Kunst* laten we kunstenaars aan het woord die voor hun werk inspiratie ontleen aan het Zeeuwse landschap. In dit nummer aandacht voor Nicole Henderiks, die landschappen in Zeeuws-Vlaanderen en details daaruit in tekeningen, etsen en met pastelkrijt weergeeft.

IN DE NATUUR VOEL IK VRIJHEID EN BLIJHEID

door Jan van den Boom

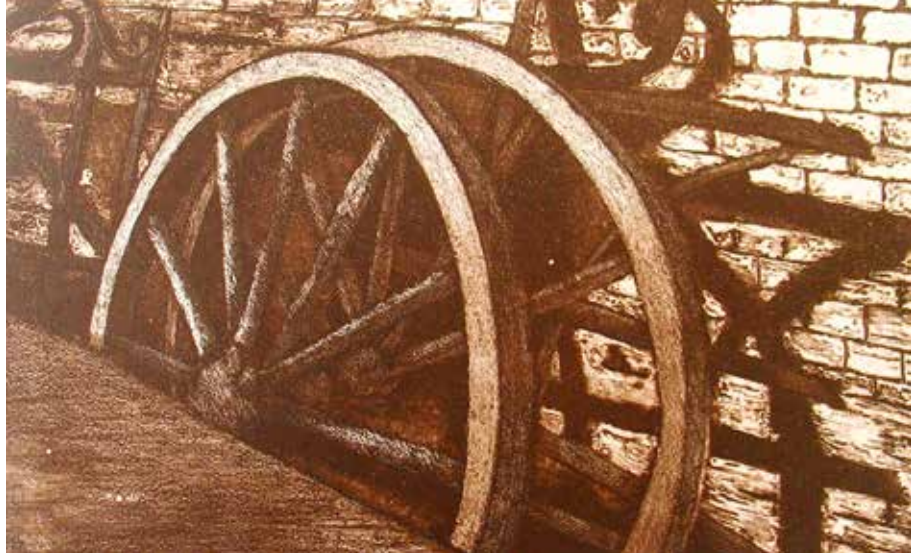
Nicole Henderiks (1964) woont in Heikant. Daar bevindt zich haar grafisch atelier NIMART. Zij geeft workshops tekenen, etsen en met pastel werken. Daarnaast ontwerpt en drukt zij etsen en gelegenheidsdrukwerk. Naast haar vrije werk maakt Nicole ook tekeningen in opdracht. Zij exposeert elk jaar met *Kunstrondje Heikant* in haar eigen atelier. Haar werk is te bezichtigen in haar atelier tijdens open dagen en op afspraak. Meer weten? Kijk dan op nimart.com.

Het is niet zo moeilijk om van de natuur te houden. Tenminste, als je oog hebt voor het geheel, maar bovenal ook voor de details in het landschap. Het alledaagse kan mooi en boeiend zijn. Ik woon nu in Heikant, midden in de natuur en loop elke dag met mijn hond achter ons huis zó het landschap in. Lekker alle gedachten laten wegwaaien. Ik wil dan alles opsnuiven, me openstellen voor de geur van buiten, de luchten, de sfeer, de geluiden, maar ook voor de stilte en genieten van het simpele. Ik wil mijn hoofd opnieuw vullen met alle indrukken, inspiratie opdoen uit de werkelijkheid, uit wat ik tegenkom. Ongერიemd bedenken. In gedachten al vormen kiezen en de mogelijkheden ervan bezien. Waardoor ben ik geraakt? Hoe leg ik dat vast op papier, hoe ga ik het verder uitwerken? Als tekening in bister inkt (red.: gemaakt van een speciale, natuurlijke kleurstof) op de etsplaat of met pastelkrijt?

In de natuur voel ik alle vrijheid en blijheid, kan ik 'de boel de boel' laten. Maar zonder oog voor detail kom je er niet, althans ik niet. Vooral niet op de manier waarop ik mijn tekeningen en etsen uitwerk. Onderweg maak ik vaak schetsjes en soms een foto. Ik neem ook voorwerpen mee die ik op mijn tocht tegenkom. Soms is het een bijzondere veer, een bloem, een plantje of een tak. Datgene wat mij op dat moment boeit. Wanneer en hoe ik het zal uitwerken weet ik dan nog niet. De zin daartoe komt plotseling op, vooral met etsen en

om pentekeningen alleen in bister inkt op te zetten. Geboren en getogen in Kloosterzande, vlakbij natuurgebieden wonend, waren we altijd buiten bezig. Als jong meisje tekende ik eigenlijk van alles. Toen ik later op de Havo in tekenen examen deed, kwamen daar andere onderwerpen bij. Mijn ogen gingen open en ik wilde meer. Zo volgde ik tekencursussen in Terneuzen, waar ik veel geleerd heb, en completeerde uiteindelijk aan de Academie voor Schone Kunsten in Sint-Niklaas (België) mijn studies met een diploma voor grafiek en tekenen.

Het landschap in de omgeving van Heikant geeft mij de inspiratie om dat op papier vast te leggen. Je kunt me vaak vinden op het 'Groot Eiland', bij

Karrewielen (ets)

*Pagina 4 boven:
Kreek in de polder
(pastelkrijt)*

*pagina 4 en 5
midden:
De Schommeling
(pentekening)*

*De Schommeling
(pastelkrijt)*

dan kan ik er wel weken aan bezig zijn. Als ik niet oppas vergeet ik dan zelfs te eten; ik verlies me helemaal in mijn werk. Soms moet ik ook even afstand nemen, iets totaal anders doen. Maar wel steeds iets creatiefs, zonder dat kan ik niet.

Het liefst maak ik etsen, gegraveerd op een zinken plaat, eerst in een lijntekening. Daarna dek ik bepaalde delen af en bewerk de plaat opnieuw met aquatint via een zuurbad. Daardoor breng ik meer structuur en diepte aan in de ets. Vaak breng ik ook nog kleuren aan. Maar ik vind het ook spannend

het 'Kapersgat' of in 'De Schommeling'. Er zijn in mijn omgeving nogal wat krekens en welen die de moeite waard zijn om tijdens de verschillende seizoenen te tekenen. Ik heb alles al diverse malen vastgelegd in een pentekening, op de etsplaat en soms in pastel. Mijn tekenstijl is heel realistisch, figuratief. Ook details van oude boerenschuren en oude gereedschappen vind ik fijn als onderwerp. Het zijn een soort 'stilleven's' die mij dan helemaal 'opslurpen'.

J. van den Boom is redactielid van ZEEUWSLANDSCHAP

*Pagina 4
linksonder:
De Wildelandsen
(pentekening)*

*Pagina 4
rechtsonder:
Nicole Henderiks,
druk bezig in haar
atelier.*

VELE HANDEN MAKEN LICHT WERK

door HuiBERT Simons

Vrijwilligers oogsten met historisch materieel op de natuurakkers van Hoeve van der Meulen. (N. van den Berg).

Het beheren van natuur is een kerntaak van Het Zeeuwse Landschap. Daar zijn we trots op. We kennen onze terreinen goed en weten wat er moet gebeuren. Onze medewerkers doen dat vol overgave en naar beste kunnen. Dat betekent echter niet dat we alles zelf doen. Het grootste deel van de werkzaamheden - de zogenoemde beheermaatregelen - voeren anderen in opdracht van ons uit. Daar zijn naast bedrijfseconomische óók sociaal-maatschappelijke redenen voor.

Bedrijven zoals loonwerkers en aannemers doen veel van het beheerwerk. Soms gaat het om verbeteringen in de terreininrichting, zoals het verleggen van dammen en duikers of het graven van een poel. Het betreft ook vaak terugkerende klussen, zoals het vervangen van veerasters of maaien en hooien. Hiervoor zijn vaak grote of dure machines nodig. Het is niet kosten-efficiënt om die zelf te kopen en een paar weken per jaar te gebruiken. Dergelijke werkzaamheden worden dus uitbesteed. We zorgen wel voor goede begeleiding en geven aanwijzingen in het veld.

EIGEN WERKZAAMHEDEN

Er is ook een categorie beheermaatregelen die lastiger uit te besteden is, om verschillende redenen. Bijvoorbeeld omdat de periode van uitvoering niet lang van tevoren aan te geven is. Of omdat de omstandigheden in het terrein lastig te omschrijven en in te schatten zijn. Soms is zelf doen gewoon efficiënter en pakken onze

terreinmedewerkers de klus op. Materieel hiervoor is beschikbaar of wordt soms gehuurd, zoals een hoogwerker om bij boomkruinen te kunnen. Onze mensen hebben een uitstekende terreinkennis, weten waar de kwetsbare vegetaties en dieren voorkomen en kunnen gemakkelijk switchen tussen klussen als de weersomstandigheden veranderen.

ONBETAALBAAR HANDWERK DOOR VRIJWILLIGERS

Maar toch, er blijven nog heel wat werkzaamheden over. Die zou je 'wensen', 'onbetaalbaar handwerk' of 'extra's' kunnen noemen. Een niet te onderschatten lijst aan beheerklussen, die gelukkig tóch voor een groot deel uitgevoerd wordt. Er zijn namelijk veel vrijwilligers die zich inzetten voor een mooier landschap en behoud van de natuur bij Het Zeeuwse Landschap. Zo is er bij Hoeve van der Meulen in 's-Heer Abtskerke een vrijwilligersgroep actief. Zij voeren heel veel handwerk uit, zoals het opzetten en onderhouden van de moestuin, het

maken van musters (wilgentakkenbundels) en het bijhouden van de natuurakkers en het erf. Bas Lagendijk, lid van de ploeg: "Wij vinden het erg leuk en belangrijk om een bijdrage te leveren aan de instandhouding van zo'n bijzondere plek als Hoeve van der Meulen."

---

*"Het is afwisselend werk
in de buitenlucht."*

VERENIGING PSYIENT

Wij werken ook al jaren samen met Vereniging Psyient uit 's-Gravenpolder. Deze biedt een nuttige dagbesteding aan mensen die psychiatrische ondersteuning hadden of hebben. Dat gebeurt 'op maat', in diverse branches, en dus ook in het natuurbeheer. Vrijwel wekelijks is er een ploegje in één van onze terreinen te vinden, vanuit Psyient begeleid door Wijnand Lammers. Onze ervaringen zijn zeer positief. Wijnand daarover: "Het Zeeuwse Landschap biedt ons een breed scala aan werkzaamheden die goed in de smaak vallen bij onze mensen. De samenwerking en afstemming met Het Zeeuwse Landschap loopt daarbij gesmeerd." De werkzaamheden, zoals knippen en scheren van heggen, knotten van wilgen en het netjes houden van erfverhardingen voeren de cliënten met zorg uit. Uitbesteden aan de reguliere markt zou bij gelijkblijvende kosten kwaliteitsverlies opleveren. Ondertussen heeft Wijnand een beroepsopleiding in het natuurbeheer gevolgd. Hij is daarmee een hele goede schakel tussen de groepen die hij begeleidt en het werk dat ze uitvoeren, kundig op het gebied van zowel zorg als natuurbeheer.

RECLASSERING

Enkele jaren geleden informeerde Reclassing Nederland bij ons of werkgestraften beheerwerkzaamheden konden uitvoeren. Zij bieden

mensen de mogelijkheid een werkstraf uit te voeren. Het doel daarbij is een bijdrage te leveren aan een betere en veiligere maatschappij. We zijn de samenwerking aangegaan, tot wederzijdse tevredenheid. Wekelijks stemmen we met werkmeesters Ton Naaktgeboren en Johan Drent werkzaamheden af. Dat hangt af van de groepsgrootte en -samenstelling, de weersverwachting en uiteraard de prioriteiten binnen het beheer. Vele hekken van onze weilanden kregen al een verfbeurt, akkerdistels worden gemaaid en vuil geruimd. Ton en Johan hebben verantwoordelijk werk en een rol die veel menselijk inzicht vraagt. Ze lichten toe: "Enerzijds zijn er de juridische kaders: er moet een werkstraf uitgevoerd worden en er is dwang. Anderzijds willen we het gedrag van de betrokkenen gunstig beïnvloeden, door te ondersteunen bij zelfreflectie en zich verantwoordelijk opstellen, en door de motivatie aan te wakkeren." Het helpt daarbij om in een vrije omgeving, in weer en wind, klussen uit te voeren voor een organisatie als de onze. De vele positieve reacties laten zien dat het werken in de natuur prettig is. Eén van de deelnemers: "Het is afwisselend werk in de buitenlucht en we komen op plaatsen waar we nog nooit geweest zijn. Sommigen ervaren het alsof ze ontvoerd worden; zó ver van de bewoonde wereld!"

*Werkmeesters
Ton Naaktgeboren
(links) en Johan
Drent van Reclas-
sering Nederland.
(H. Simons)*

*Wijnand Lammers
(rechts) bij een
versnipperaar.
(Vereniging Psyient
Nederland)*

Naast een bedrijfsmatige zit er dus beslist ook een menselijke en maatschappelijke kant aan ons natuurbeheer. Wij vinden het belangrijk om naast het behoud van natuur en landschap ook een bijdrage te leveren aan mens en maatschappij. Dat doen we traditioneel door terreinen open te stellen én de samenwerking met de hierboven genoemde groepen en organisaties. Dat levert in meerdere opzichten 'winst' op, waar we allemaal wél bij varen.

H. Simons is hoofd terreinbeheer Noord van stichting Het Zeeuwse Landschap

DE SPREEUW, GEWOON BIJZONDER

De spreeuw, wie kent hem niet? Die vogel met zijn mooie, iriserende groen- en paarsglanzende zwarte verenkleed, die van die rare fluit- en pruttelgeluidjes maakt op onze daken.

Tekst en foto's: Erik Speksnijder

Als ik denk aan een spreeuw, dan gaan m'n gedachten vaak uit naar één van mijn eerste bewuste ervaringen met deze vogel. Ik zat nog op de lagere school, alweer enkele tientallen jaren geleden, en spelend op het schoolplein zagen mijn klasgenoten en ik een enorme wolk spreeuwen aankomen. Met ons allen staarden we gefascineerd naar boven. Totdat de wolk recht boven ons zat en we bekogeld werden met de uitwerpselen van deze vogels. Het overdekte fietsenhok vormde een veilige plaats om de vlucht verder te volgen.

EÉN VLOEIBAAR GEHEEL

Zo'n grote vlucht spreeuwen is een magnifiek gezicht. Het is niet voor niets dat afgelopen najaar op het Lowland Photofestival in Antwerpen een foto van een spreeuwenzwerm van Jan van der Greef prijswinnend was. De sierlijkheid waarmee een grote groep spreeuwen zich verplaatst spreekt veel mensen aan. Het 'herömzwieren' uit het historische citaat dat bij dit artikel geplaatst is, past hier goed bij. Het doet denken aan een paar sierlijk bewegende kunstschaatsers. Het is onvoorstelbaar dat al die vogels in zo'n grote

zwerm vlak naast elkaar als één vloeibaar geheel weten te bewegen. Er is al veel onderzoek naar dit verschijnsel gedaan. Hieruit is onder andere naar voren gekomen dat een spreeuw zich focust op zes à zeven vogels in zijn directe omgeving. Hierdoor ziet hij iedere wijziging in snelheid of koers bijtijds aankomen en kan zo tijdig zijn snelheid en koers aanpassen. De vogel zet op basis van de bewegingen van de andere spreeuwen om hem heen een soort gemiddelde koers uit, wat botsingen voorkomt. Hoe dat precies werkt, is voer voor onderzoekers. Het maakt het verschijnsel niet minder verwonderlijk en fraai om te zien.

TREK

Zwermende spreeuwen zijn kenmerkend voor de nazomer en het najaar. In de nazomer vormen de verschillende spreeuwenfamilies die in ons land gebroed hebben grotere groepen, die gezamenlijk in een rietkraag of bomenrij de nacht doorbrengen. Zo'n tachtig procent van deze vogels trekken in september-oktober weg naar Engeland, België of Frankrijk om er te overwinteren. In dezelfde periode komen spreeuwen uit andere delen van Europa, zoals Duitsland en Rusland, ons land binnen. Soms trekken wel meer dan dertig miljoen vogels door ons land. De meerderheid van deze vogels vliegt door, maar een deel blijft in ons land hangen. In de winterperiode zijn er daardoor vaak meer spreeuwen in ons land dan in het broedseizoen.

---

*Geheele wolken van spreeuwen ziet men, vooral wanneer, de broeityd afgeloopen zynde, de jongen in staet gekomen zyn, by 't vallen van den avond herömwieren.
(Nederlandsche Vogelen 1770-1829,
C.Nozeman en C.Sepp)*

BROEDTIJD

In het vroege voorjaar zijn 'onze' spreeuwen er weer vroeg bij. Al in februari keren ze terug naar hun broedlocaties en klinkt hun vertrouwde roep van de daken. In maart begint de strijd om de nesten. Het mannetje ruimt een oud nest van het vorige jaar leeg en bekleedt dit opnieuw met allerlei takjes en grassen. Soms versiert hij het nest met bloemen en bloemknoppen, want het moet aantrekkelijk zijn voor de vrouwtjes. Alleen met een mooi nest kan een spreeuwenman zijn vrouwtje verleiden. Soms maakt hij meerdere nesten. Dat leidt nog wel eens tot heftige ruzies, want het kan dan zomaar voorkomen dat achter zijn rug een ander mannetje een nest kaapt. Een paar jaar geleden zag ik in ons dorp twee spreeuwenmannetjes in elkaar geklit, vechtend over een parkeerplaats rollen. Het ging er erg hard aan toe en het duurde misschien wel meer dan tien minuten

Twee mannetjes-spreeuwen 'rollen' vechtend over straat.

voor ze weer uit elkaar gingen (ik had tenminste nog voldoende tijd om thuis mijn camera te pakken en een paar foto's te maken). Ze hadden geluk dat er geen kat in de buurt was! Als het nest klaar is, probeert het mannetje zingend en met zijn mooie veren pronkend een vrouwtje te verleiden een kijkje in het nest te nemen. Alleen als ze het nest goedkeurt, vormen ze een koppel. Het vrouwtje haalt dan een groot deel van het mooie nest weer leeg en bekleedt het opnieuw (met hulp van manlief).

JONGEN

Meestal worden de eieren tussen tien en vijftwintig april gelegd, in totaal zo'n vier tot zes stuks. Vanwege de warme kwakkelwinters is de spreeuw er steeds vroeger bij en komt een tweede legsel in mei vaker voor. Na twaalf dagen broeden komen de eieren uit en begint het voederen van de jongen. Het hoofdvoedsel van de jongen bestaat uit insectenlarven die in graslanden leven. Vooral emelten, de larven van de langpootmug, zijn populair. Na zo'n twintig dagen verlaten de jongen het nest en foerageren dan vaak in familiegroepjes. In zo'n groepje zijn de jonge dieren te herkennen aan hun bruine verenkleed. Dit bruine verenkleed maakt in de (na)zomer plaats voor een meer gestippeld kleed, maar tot in de winter houden ze hun bruine kop. In de loop van de winter ruien ook de kopveren en krijgen ze net zo'n schitterend verenpak als hun ouders.

E. Speksnijder is medewerker ecologie van stichting Het Zeeuwse Landschap

De spreeuwenstand in ons land neemt af. Daar zijn verschillende redenen voor. Zo planten ze zich in de steden minder goed voort door de restanten van geneesmiddelen in het afvalwater. Daarnaast doen de veranderingen in de landbouw, zoals ontwatering en het gebruik van bestrijdingsmiddelen, geen goed voor de beschikbaarheid van voedsel van de spreeuw. Vooral jonge spreeuwen vinden de dood door gebrek aan prooi. Uit onderzoek blijkt dat zij minder goed in staat zijn hun kostje bij elkaar te sprokkelen en de strijd om het voedsel verliezen van de meer ervaren vogels.

TIP: er is recentelijk een nieuwe vogelboekenserie verschenen. In het boekje 'De spreeuw' beschrijft Koos Dijksterhuis allerlei leuke weetjes over de spreeuw.

De kenmerkende vliedbergen zijn intrigerende elementen in het Zeeuwse landschap. Ze inspireren bewoners en bezoekers tot uiteenlopende verklaringen en theorieën over hun functie en gebruik.

door Bram Silkens en Ilja Mostert

BERGJES VAN STATUS

De reconstructie van een mottekasteel bij museum Terra Maris in de Manteling van Walcheren. (A. Troy, andy.troy.nl)

De naam suggereert een hoger gelegen vluchtplek tijdens watersnood. Uit archeologisch onderzoek blijkt echter dat een deel van de vliedbergen begon als een opgeworpen woonterp - de zogenaamde twee-periodenbergen - terwijl het andere deel direct als hogere kasteelberg of mottekasteel is opgeworpen door de lokale ambachtsheren. Hun oorsprong ligt in de Middeleeuwen. In Zeeland zijn circa tweehonderd van deze bergjes opgeworpen, waarvan het merendeel op Walcheren en Zuid-Beveland. De meeste zijn in de loop der tijd door erosie, beploegen en afgraven verdwenen onder akkers, weilanden, tuinen of erven.

MOTTEKASTEEL

Een motte is een kunstmatige heuvel met steile zijden, meestal omgeven door een droge of natte gracht. Op de afgeplatte top bouwde men ter verdediging van de omgeving een versterking. De mottes kregen een hoogte tussen de drie en twaalf meter. De grond werd gewonnen door het graven van de gracht. Aan de voet van de bergjes lag meestal de nederzetting, waar de heer en zijn gevolg woonde: het voorhof. Bij museum Terra Maris is een prachtige motte met toren gereconstrueerd. Er zijn plannen om er op korte termijn ook het bijbehorende voorhof vorm te geven.

HOUT- EN STEENBOUW

Uit opgravingen blijkt dat de toren in eerste instantie van hout was. Dat zou zijn omdat een net opgeworpen berg nog geen bakstenen constructie

kon dragen. Als de bodem was 'gezet', kon een stenen toren de houten vervangen. Een andere verklaring is dat in Zeeland geen natuursteen voorkomt en baksteen pas in het begin van de dertiende eeuw werd geïntroduceerd. Aangezien de bergjes in Zeeland relatief klein zijn, in tegenstelling tot de stenen burchten in Leiden en Oostvoorne die een vergelijkbare oorsprong hebben, is het waarschijnlijk dat ze in opdracht van de kleine landadel zijn opgeworpen. Bouwen in hout was immers veel goedkoper.

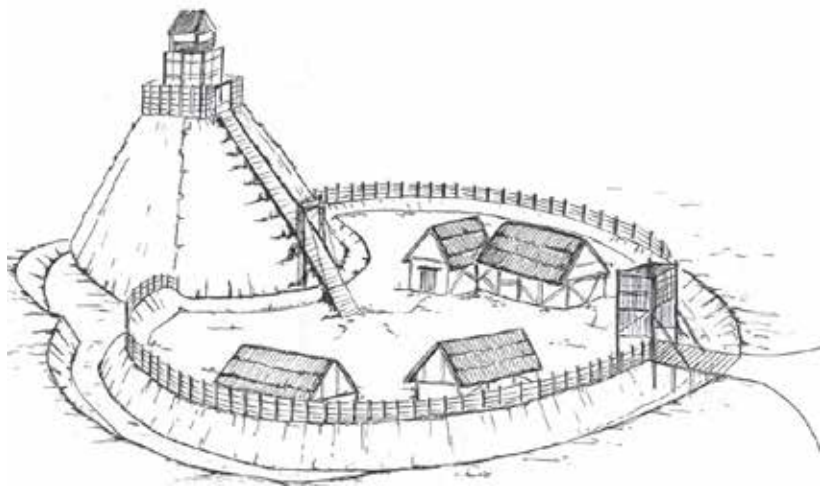
Alleen voor de meest draagkrachtige heren was het mogelijk de houten toren door één van steen te vervangen, zoals bij de Berg van Troje bij Borssele. Daarmee werd het ook mogelijk grotere, statusverhogende gebouwen te realiseren, waarin wooncomfort en verdedigbaarheid gemakkelijker te combineren waren. Steenbouw was ook noodzakelijk ter verdediging tegen de nieuwe, betere wapens. De introductie van baksteen leidde tot een nieuw type kasteel, de zogenaamde waterburcht. Denk hierbij aan het Muiderslot of Slot Loevestein.

VOORHOF

Vaak lag aan de voet van de berg een voorhof, de woonplaats van de heer. Omdat de kleinere landadel de Zeeuwse mottes bouwde, is over de invulling van het voorhof historisch niets overgeleverd. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de heren van Voorne, die veel hoger op de sociale ladder stonden. De rentmeesterrekeningen van de burcht te Oostvoorne geven een kijkje in de gebouwen en op de activiteiten

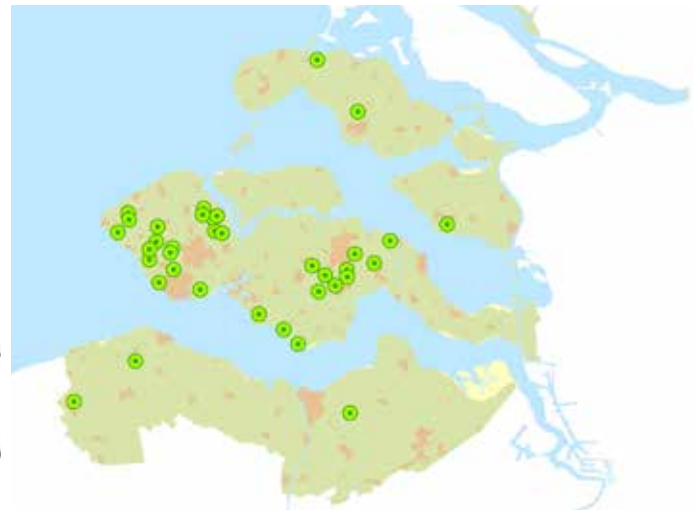

die op het voorhof plaatsvonden. Naast de woning van de heer waren er een grote zaal, kapel, bakhuis, stallen, brouwerij, broodhuis en veel andere gebouwen. Eromheen lag een gracht met een brug en een aarden wal met palissade. Tegenwoordig is van dergelijke voorhoven niets meer in het landschap te zien. Na het opheffen van het mottekasteel werd het voorhof al snel omgeploegd en gebruikt als akker. Alleen de heuvels zijn soms nog aanwezig, maar door natuurlijke erosie en afgraven gekrompen tot soms een fractie van de oorspronkelijke hoogte.

de versterkte macht van de landsheren en het teruglopen van de inkomsten uit grondbezit. Slechts een enkele adellijke familie was vermogend genoeg om mee te gaan in de trend de kasteelcomplexen in steen te vervangen. De meeste mottekastelen verloren hun militaire functie. Sommige bergjes werden in de loop der tijd afgegraven, andere bleven geïsoleerd in het landschap of in de nabijheid van een klein boerenerf achter. In de zeventiende en achttiende eeuw kenden enkele van deze boerenerven

Eenvoudige impressie van een mottekasteel met voorhof. (bron onbekend)

AMBACHTSHERENREPUBLIEK

De grote rijkdom aan vliedbergen in Zeeland hangt samen met specifieke gebeurtenissen die tussen de tiende en veertiende eeuw ten westen van de toenmalige loop van de Schelde plaatsvonden. De lokale ambachtsheren organiseerden de aanleg van dijken en dammen, wat hun positie onaantastbaar maakte. Ook was deze regio eeuwenlang een twist-appel tussen de graven van Vlaanderen en Holland. Het hele gebied was in de praktijk staatkundig niemandsland, waar beide graafschappen het lokale bestuur aan de ambachtsheren overlieten. Dat leverde Zeeland 'Bewestenschelde' de titel 'ambachtsherenrepubliek' op. Een derde factor was het erfrecht in Zeeland. De grond en de functie van ambachtsheren werden verdeeld onder de zonen, die het ambacht weer herverdeelden onder hun zonen. Mottekastelen markeerden doorgaans ieder versnipperd ambacht.

een opleving als luxueuze buitenplaats van de door handel rijk geworden 'nouveau riches'. Voorbeelden zijn 't Hof Hazenberg bij Aagtekerke of het Hof Zwanenburg bij Oostkapelle.

Ligging van de resterende vliedbergen in Zeeland. (Het Zeeuwse Landschap)

Tegenwoordig resteren nog slechts 38 vliedbergen in Zeeland. De meeste daarvan zijn in bezit of beheer bij Het Zeeuwse Landschap, onder andere in erfpacht van het Zeeuws Genootschap. Deze karakteristieke bergjes in het Zeeuwse landschap zijn veelal uitstekend te bewonderen vanaf de openbare wegen. Op Walcheren is er zelfs een speciale fietsroute voor uitgezet.

B. Silkens is veldarcheoloog bij de Walcherse Archeologische Dienst. I. Mostert is archeoloog, werkt bij het Zeeuws Archief en deed onderzoek naar de voorhoven van de voormalige mottekastelen.

TELOORGANG

Vanaf de dertiende eeuw slonk de macht van de ambachtsheren door de opkomst van de steden,

De master-scriptie 'Werven en Voorhoven' van Ilja Mostert is te downloaden via archeologiewalcheren.nl/download/file:war-37-werven-en-voorhoven-1.htm.

De vliedberg aan de Meinersweg bij Koudekerke. (I. Mostert)

ZEEUWSE KUSTVISIE

OP KOERS

door Marten Hemminga

*Duinen op Schouwen:
nieuwe verblijfs-
recreatieve ontwikke-
lingen uitgesloten.
(Provincie Zeeland)*

Ik kan me nog goed de verbazing – nee, de verbijstering - voor de geest halen toen ik voorjaar 2014 met een collega de net geplaatste ‘strandslaaphuisjes’ op het Sophiastrand westelijk van Wissenkerke zag. Strandslaaphuisjes? Bepaald niet! Dit waren permanente recreatiewoningen, notabene in het Natura2000-gebied Oosterschelde.

Het Zeeuwse Landschap probeerde daar samen met de Zeeuwse Milieufederatie (ZMf) actie tegen te ondernemen, maar voor juridische blokkades was het inmiddels te laat. Uit een door de ZMf opgesteld overzicht van plannen voor nieuwe recreatieparken die ‘in de pijplijn’ zaten, bleek in diezelfde tijd dat er een onrustbarend groot aantal nieuwe ontwikkelingen aan zat te komen. Het schrikbeeld van de Zeeuwse kust als een slechte kopie van de volgebouwde Belgische kust doemde op.

BESCHERM DE KUST

De ontwikkelingen langs de kust waren niet alleen voor veel Zeeuwen een zorg. Dat bleek wel toen ruim een jaar geleden minister Melanie Schultz besloot om het algemene bouwverbod langs de Nederlandse kust te laten vervallen. Zo zou er meer ruimte komen voor economische activiteiten. Dat leidde tot een nationale golf van verontwaardiging. Natuurmonumenten startte, samen met Het Zeeuwse Landschap, ZMf en enkele andere organisaties die al bezig waren met een actieprogramma voor de Zeeuwse en

Zuid-Hollandse kust, daarop de landelijke actie ‘Bescherm de kust’. Binnen de kortste keren tekenden meer dan 100.000 mensen de petitie tegen het besluit van de minister. Ook de Tweede Kamer zag de opheffing van het bouwverbod niet zitten. Nog dezelfde maand kwam de minister op haar besluit terug, vanwege de “enorme discussie en onrust”. De ongereptheid van de Nederlandse kust bleek heel veel mensen zeer na aan het hart te liggen.

VISIE IN WORDING

Natuurlijk heeft de landelijke actualiteit zijn weerslag gehad bij het opstellen van de Zeeuwse Kustvisie, wat in maart 2016 onder verantwoordelijkheid van gedeputeerde Carla Schönknecht van start ging. Een brede groep van maatschappelijke organisaties en overheden, waaronder Het Zeeuwse Landschap, Noordzeekustgemeenten, Rijkswaterstaat en Waterschap Scheldestromen, heeft zich gebogen over de vraag hoe de kust te beschermen en waar recreatieve ontwikkelingen wel of niet toelaatbaar

zijn. Dat betekent automatisch dat er een balans is gezocht tussen de diverse belangen. Maar, het concept van de kustvisie zoals het nu is, zet beslist stappen vooruit in de bescherming van de kust. Er liggen nu heldere uitgangspunten voor de recreatieve bebouwing van stranden, duinen en het achterliggende agrarische landschap. Daar waar wél nieuwe recreatieve ontwikkelingen mogelijk zijn, is dat duidelijk begrensd. Afgelopen winter is het concept van de Zeeuwse kustvisie

---

Een ongerepte kust ligt veel mensen na aan het hart.

---

ter beoordeling besproken in de diverse sectoren die hebben meegedaan aan de opstelling ervan. Hopelijk blijft de tekst in grote lijnen ongewijzigd, want wat er nu in is opgenomen, is de moeite waard.

HET STRAND IS VAN EN VOOR IEDEREEN

Strand en strandbebouwing krijgen speciale aandacht in de visie. Logisch, want de stranden zijn een toeristische attractie bij uitstek. Er zijn in principe eindeloze mogelijkheden om die uit te baten, met meer strandhuisjes, badpaviljoens, dagcabines, ... Maar daar is de kustvisie duidelijk

mogelijk, maar alleen binnen de begrenzing van het bestaande bebouwde gebied. De insteek daar is om in te zetten op kwaliteitsverbetering die aansluit bij het eigen karakter van de diverse badplaatsen.

HOUD ACHTERLIGGEND GEBIED OPEN

Belangrijk is ook de keuze die de visie maakt voor het beschermen van het achter het strand en de duinen liggende agrarische gebied. Terecht, want de geleidelijke overgang van de buitenrand van strand, duinen en badplaatsen naar het open agrarische landschap is een wezenlijk onderdeel van de aantrekkelijkheid van de kustzone. Om de openheid van dat landschap te behouden, worden nieuwe verblijfs-recreatieve ontwikkelingen uitgesloten. Op de boerenbedrijven blijven kleinschalige ontwikkelingen nog wel mogelijk, maar het stap voor stap verder volbouwen van het agrarische gebied met nieuwe bungalowparken is in ieder geval niet meer mogelijk. Positieve elementen dus, waar de natuurorganisaties blij mee zijn. Jammer, maar helaas onontkoombaar, is dat er nog flink wat recreatieve ontwikkelingen gerealiseerd zullen worden, ondanks de uitspraken in de kustvisie. De zogenaamde 'pijplijnprojecten', plannen die al in aanbouw zijn of waar al vergunning voor is verleend, gaan gewoon door.

Verder is het ook heel wenselijk dat - nu uitbreiding van recreatieve bebouwing in de kustzone een halt toe is geroepen - een voor de hand liggende

Domburg: in badplaatsen blijven ontwikkelingen mogelijk. (Provincie Zeeland)

in. Ten eerste is als helder uitgangspunt gesteld dat het strand van en voor iedereen is. Dat sluit het in bezit krijgen van 'eigen plekjes' uit. Verder mogen de bestaande strandslaaphuisjes en dagcabines blijven staan, maar is verdere recreatieve bebouwing uitgesloten. Dat is een stap vooruit in de bescherming van de kust! In de badplaatsen zijn overigens wel verdere ontwikkelingen

ontwikkeling naar bouwen op meer landinwaarts gelegen locaties (bijvoorbeeld langs de deltawateren) ook wordt gereguleerd. De openheid en eigenheid van Zeeland zijn te belangrijk om dat te laten liggen!

dr. M.A. Hemminga is directeur van stichting Het Zeeuwse Landschap.

ZO WERKT

Stefan Haaij rentmeester

Stefan is vijf jaar in dienst bij Het Zeeuwse Landschap. Zijn functie als rentmeester ligt in het verlengde van zijn vorige werk bij de Dienst Landelijk Gebied. Hij volgde de opleiding Bos- en natuurbeheer in Velp. Hij woont in Oosterhout (NB).

door Carolien van de Kreeke

Door het schilderwerk bij te houden blijft de Kruisdijkschans in goede staat.
(N. van den Berg)

Stefan tapt een bakje koffie, in het keukentje van het hoofdkantoor in Wilhelminadorp. Hij moet goed wakker blijven, want hij is deze ochtend met een nauwkeurig werkje bezig: het invoeren van de transacties van de aan- en verkopen van het afgelopen jaar.

Wat vindt Stefan het leukst aan zijn werk:

*De variatie in werkzaamheden.
Ik ben bijna nooit een hele dag met hetzelfde bezig.*

"Er mogen natuurlijk geen fouten in het systeem staan." De laatste transactie was de koop van een perceel landbouwgrond van het waterschap, via een vrijwillige kavelruil op Schouwen in het kader van het project 'Boeren voor akkervogels'. Daarnaast verwerkt hij de ruiling van diverse kleinere objecten, zoals dijken en sloten, grenzend aan of gelegen binnen enkele van onze terreinen. Met enige trots vertelt hij dat het beheergebied van Het Zeeuwse Landschap het afgelopen jaar met 37 hectare is toegenomen. "Daarmee staat de teller

op bijna 9700 hectare totaal." Die gebieden heeft het Landschap niet allemaal in eigendom. Ook 'in beheer', pacht en erfpacht komen voor. Dat laatste is vooral het geval bij buitendijks gelegen gebieden, zoals het Paulinaschor langs de Westerschelde en de Krabbenkreek in de Oosterschelde. "We hebben die in erfpacht van het rijk."

Voor twee van de grotere aankopen, in de Sint Laurensse Weihoek en de Yerseke Moer, kijkt Stefan naar de stand van zaken betreffende de aanvraag Subsidie-regeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap. "Dit houdt in dat we achteraf subsidie krijgen voor het grootste deel van de aankoop en inrichting van een gebied, mits dat binnen het Natuurnetwerk Zeeland ligt. Na de aankoop van de grond stelt het districtshoofd, samen met de beheerder en ecooloog, een inrichtingsplan voor dit gebied op." Stefan zorgt ervoor dat dit plan op de juiste manier bij de juiste instanties ingediend wordt. Hij laat een aantal dikke ordners zien. "Er komt nogal wat papierwerk bij kijken."

Na de pauze, waarin Stefan met een aantal collega's een wandelingetje langs het kanaal van Wilhelminadorp maakt, gaat hij fris verder met een dagelijkse klus: het afhandelen van e-mails. Eén van de berichten is de bevestiging van deelname aan de

De telefoon gaat. De Fauna Beheer Eenheid (FBE) belt en het wordt een langdurig telefoongesprek. Stefan is ook betrokken bij de uitvoering van het faunabeheer in Zeeland. De FBE voert het faunabeleid van de provincie Zeeland uit. Er werken diverse belanghebbende partijen in samen: agrariërs, particuliere grondbezitters, jagers, overheden en natuurorganisaties. Samen met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer hebben de terreinbeherende organisaties één zetel in de FBE. "We komen zo'n acht keer per jaar bij elkaar," vertelt Stefan. "Met de nieuwe Wet Natuurbescherming, die 1 januari van kracht ging, zal dat niet minder worden. Actuele dossiers

Door het schilderwerk bij te houden blijft de Kruisdijkschans in goede staat.
(N. van den Berg)

cursussen 'Europees en nationaal landbouwbeleid' en 'Duurzaam bodemgebruik'. Naast leerzame dagen levert het hem studiepunten op, die nodig zijn om zijn titel rentmeester te mogen behouden. De Nederlandse Vereniging van Rentmeesters hanteert een streng toelatingsbeleid om de kwaliteit en integriteit van rentmeesters te waarborgen. Die vereniging vindt het belangrijk dat rentmeesters goed op de hoogte zijn van ontwikkelingen en wet- en regelgeving in de branche. "Daarnaast is het netwerk, de andere rentmeesters zien en spreken, voor mij ook heel waardevol", zo licht Stefan toe. Een ander bericht is van een agrariër wiens vee in een natuurgebied van het Landschap loopt. "In principe onderhouden de terreinbeheerders de praktische contacten met de boeren en stel ik de pachtcontracten op."

Het minst leuk aan deze baan:

Administratieve klussen. Saai invoerwerk met weinig uitdaging.

De werkdag van Stefan zit erop. Stapels papieren blijven op z'n bureau liggen. Van de lijst met werkzaamheden die aandacht vragen is nog geen regel doorgehaald.

"Morgen weer een dag! Ik hoop dat het een beetje duidelijk geworden is waar ik me zoal mee bezig houd ..."

Voor het inscharen van vee, zoals hier bij natuurgebied Oude Veerseweg, worden pachtcontracten opgesteld.
(C. Jacobusse)

C. van de Kreeke is medewerkster afdeling communicatie van stichting Het Zeeuwse Landschap

Stefan Haaij achter zijn bureau op het hoofdkantoor.
(C. van de Kreeke)

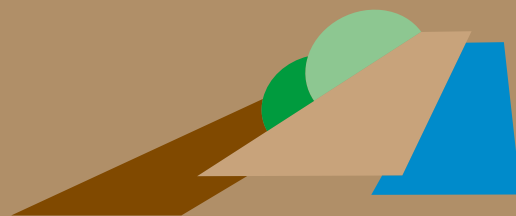

Stefan oriënteert zich op de voorbereidingen voor het buitenschilderwerk van de Kruisdijkschans, dat dit voorjaar op de planning staat. "Bij dergelijke

grote schilderklussen laten we meestal eerst een inspectierapport maken," vertelt Stefan. "Zeker bij een rijksmonument als de Kruisdijkschans, waarbij we de oorspronkelijke kleuren willen handhaven. Daarna vragen we bij een paar bedrijven offertes op." Hierbij komt de kennis van pas die Stefan onlangs opdeed bij de cursus 'Inspectie schilderwerk', met aandacht voor de meest voorkomende verfgebreken en aandachtspunten bij het inspecteren van schilderwerk. Het is één van de werkzaamheden die vallen onder Stefans functie 'Gebouwenbeheer'. Hiertoe behoren brandpreventie, groot onderhoud en meerjarige onderhoudsplanning van de grotere gebouwen van Het Zeeuwse Landschap. Zoals het hoofdkantoor in Wilhelminadorp en Hoeve Van der Meulen in 's-Heer Abtskerke.

TERRA MARIS

MET DE KLAS NAAR TERRA MARIS

'Binnenste Buiten' in het museum, 'Met Willy het bos in' of op 'StrandSafari' ... Met alle zintuigen beleven jaarlijks ruim 2200 leerlingen de natuur, het milieu en de geschiedenis in en bij Terra Maris. Simpelweg omdat het leuk is om in en rond het museum spelenderwijs te leren over wat er in de zee leeft, waar vliedbergen voor dienden, hoe Nederland aan het rood in z'n vlag komt en wat je allemaal kunt zien vanuit het mottekasteel in onze heemtuin. Natuur- en milieueducatie die de gemeenten Middelburg, Vlissingen en Veere sponsoren voor de Walcherse scholen. Veel klassen weten de weg naar Terra Maris te vinden voor een afsluiting van een project of een leuk schoolreisje. Begin dit jaar ontvingen alle Zeeuwse scholen ons in een geheel nieuw jasje gestoken Programma Basis Onderwijs. Wie ook een exemplaar wil ontvangen, stuurt een e-mailtje naar info@terramaris.nl.

Carolien Schaap

OP PAD MET DE IMKER

Honingbij.
(E. Speksnijder) In de tuin van Terra Maris hebben we afgelopen winter gewerkt aan een nieuwe zogenoemde

bijenstand voor honingbijen. Dat is een (meestal wat verhoogde) plaats waar de bijenkasten opgesteld staan. Komend jaar zullen hier een paar bijenvolkjes van een rustig ras geplaatst worden. Dat ras maakt het mogelijk om bij mooi weer niet alleen van een afstandje naar de bijen te kijken, maar onder begeleiding van de imker ook in het bijenvolk zelf te kunnen kijken. Er zijn maar weinig insecten die zich zo goed laten bekijken en waarvan je de hele cyclus zo goed kunt volgen als honingbijen. Voor veel mensen gaat er dan ook een nieuwe wereld open als ze voor het eerst met een imker meegaan en een blik in een bijenkast mogen werpen.

We hebben imker Monique Jankowski bereid gevonden om de bijen te verzorgen en hierover

TERRA MARIS

Duinvlieweg 6, 4356 ND Oostkapelle
0118 – 582 620, info@terramaris.nl
terramaris.nl.

Voor openingstijden zie terramaris.nl.

Terra Maris is onderdeel van stichting
Het Zeeuwse Landschap.

Donateurs van stichting Het Zeeuwse Landschap
kunnen Terra Maris tegen gereduceerd
tarief bezoeken.

wekelijks iets te vertellen. Mocht u ook graag eens een blik werpen in een bijenvolk, kom dan komend seizoen eens op vrijdag tussen 13.30 en 15.30 uur naar Terra Maris. Reserveren is niet nodig. Zorg dat u gesloten kleren draagt, zodat er geen bijtje naar binnen kan kruipen. Wij zorgen voor de verdere kleding, zoals een kap en handschoenen. Een spannende en tegelijkertijd boeiende belevenis voor jong en oud! Check terramaris.nl voor info over al onze activiteiten.

Eric Speksnijder

LOVE IS IN THE AIR

Zodra het voorjaar komt neemt de onrust in het dierenrijk toe. Er hangt liefde in de lucht! Veel dieren gaan dan op zoek naar een geschikte partner om voor nakomelingen te zorgen. Sommige geven cadeautjes aan hun geliefde, andere bouwen een mooi huisje om de partner over de streep te trekken. De één zingt prachtige serenades en de ander pronkt met de mooiste veren. De zoektocht naar een liefje gaat echter niet altijd zonder slag of stoot. Soms volgt een felle strijd met de concurrent, die altijd op de loer ligt. In de nieuwste expositie van Terra Maris ervaar je hoe de dieren elkaar het hoofd op hol brengen. Ook maak je kennis met de vele fantastische versiertrucs die er in het dierenrijk zijn. Dit alles met één doel: de voortplanting. 'Love is in the air' is dus een spannende, interactieve tentoonstelling over beestachtige liefde. Deze expositie is vanaf 1 april aanstaande een jaar lang te zien bij Terra Maris. Daarnaast zullen we in 2017 nog tal van activiteiten organiseren met de liefde als thema. Kijk voor meer info op terramaris.nl.

Sven van Rijswijk

GROTE BIODIVERSITEIT IN DE HEEMTUIN

Het afgelopen jaar hield ik in de landschapstuin van Terra Maris bij welke vogels, vlinders en libellen te zien waren. Het aantal soorten spreekt tot de verbeelding. Het waren 101 verschillende vogels. Daar waren soorten bij die algemeen voorkomen: koolmees, heggemus en roodborst. Deze waren het hele jaar in de landschapstuin te bewonderen. Meer tot de verbeelding spraken soorten waar je wat geluk

mee moet hebben om ze te zien of te horen. Bijvoorbeeld de bladkoning en de appelvink. Beide waren in het najaar in de tuin. Bij de overtrekkende vogels waren er twee die er wel heel erg uitsprongen. In het voorjaar vloog de 'vliegende deur' over; een zeearend! Deze gleed heel traag naar het oosten van Walcheren, waar hij ook door andere vogelaars is gezien. De bijzonderste waarneming was die van een ortolaan. Deze zeer zeldzame gorsachtige vloog roepend over.

Er zijn vijftien soorten vlinders gezien, een aantal waar we zeer tevreden over zijn. Het bruin blauwtje mag daarbij wel apart vermeld worden, één van de soorten die het in de provincie moeilijk heeft. Daarnaast waren gehakkelde aurelia, kleine vos en kleine vuurvlinder in onze tuin te zien. Ook het prachtige oranjetipje vloog er in het voorjaar. De teller van het aantal soorten libellen bleef op zestien steken. Een hoog aantal voor zo'n relatief klein oppervlak. Het is ongeveer een kwart van de libellensoorten die in Zeeland voorkomen. De vroege glazenmaker, de smaragdlibel en de vuurlibel zijn het daarbij waard om apart te vermelden. Alle drie de soorten vlogen bij de twee vijvers bij de ingang van de tuin. Met het nieuwe seizoen voor de deur is er dus genoeg reden om door onze tuin te komen wandelen. Maar houd ook onze activiteitenagenda in de gaten, voor een rondleiding op zoek naar vlinders en libellen of bezoek eens 'De vogel van de dag' of een vroege vogelexcursie.

Jan Tuin

*Parende fazanten.
(E. Speksnijder)*

*Vroege glazen-
maker. (N. Haak)*

UIT DE COLLECTIE

van Terra Maris

ROGGEN- EN HAAIENEIEREN

Tot de inventaris van ons museum behoort een kleine verzameling gedroogde zeedieren. Deze bestaat voor een deel uit exemplaren die door wijlen Lieven Braber bij elkaar gebracht zijn. Lieven was een student visserijbiologie die in 1971 overleed. Ondanks z'n jonge leeftijd, hij werd slechts 26, had hij toch al een aanzienlijke collectie van met name strandvondsten opgebouwd. Zijn nabestaanden schonken zijn verzameling in 1982 aan het toenmalige Zeeuws Biologisch Museum, de voorloper van Terra Maris. Er bevinden zich onder andere gedroogde zeenaalden, harnasmannetjes en andere vissen, zeesterren en rugschilden van inktvissen in. Lievens collectie is verdeeld over een aantal ladenblokken.

Eikapsels van haaien en roggen van Lieven Braber. (E. Speksnijder)

Eén lade vind ik persoonlijk erg mooi om te zien. Dat is die met eikapsels van roggen en haaien. Ik mag namelijk ook graag naar deze ei-restanten zoeken. Veel van de soorten die Lieven verzamelde ben ik helaas nog nooit langs de kust tegengekomen.

In zijn collectie zitten onder andere eieren van de stekelrog, de blonde rog, de winterrog, de golfrog en de vleet. Opvallend is dat de meeste van deze kapsels in Zeeland gevonden zijn. Ze zijn bijna alle op de stranden van Haamstede en Renesse opgeraapt.

Loop bij een wandeling langs het strand in de winterperiode op de heen- of de terugweg eens onderlangs de duinen. Juist op deze plaats, en dus niet langs de vloedlijn, zijn de eieren van roggen en haaien te vinden. Als een kapsel namelijk aanspoelt, droogt deze al vrij snel op, waarna de wind ze gemakkelijk tegen de duinen aan blaast. Leg bij thuiskomst de eikapsels een nachtje in een bakje met water. Hierdoor zuigt het ei zich vol en laat z'n verse kleur en grootte weer zien. Dan kan de soort gedetermineerd worden. Dat kan met één van de online determinatietabellen van stichting Anemoon (anemoon.org) of de Dutch Shark Society (dutchsharksociety.org). Een Nederlandse zoekkaart van de Dutch Shark Society en Sharktrust is aan te vragen via Nationaal Park Oosterschelde (np-oosterschelde.nl/contact/bestellen-informatiebrochures.htm).

Vorig jaar vond mijn dochter een kluwen met negen eieren van de hondshaai en ik een eikapsel van de zeldzame blonde rog. Deze winter leverde een korte wandeling langs de dijk van Inlaag 's-Gravenhoek op Noord-Beveland in totaal al bijna veertig kapsels van drie verschillende soorten op.

Nog steeds kunnen zeldzame soorten gevonden worden, maar de diversiteit die Lieven in de jaren zestig van de vorige eeuw wist te verzamelen laat wel zien dat er inmiddels veel in de samenstelling van de vispopulaties langs de Nederlandse kust veranderd is. Toen waren nu zeldzame soorten als golfrog, blonde rog en vleet nog nauwelijks bedreigd en spoelden hun eikapsels dan ook vaker aan. Inmiddels moet je hier meer moeite voor doen, maar des te groter is de voldoening als je er één vindt!

Erik Speksnijder

KLEIN MAAR FIJN

INLAAG PAAL

Het Zeeuwse Landschap beheert een flink aantal gebieden van forse omvang, zoals het duingebied Oranjezon, de weilanden van de Yerseke Moer en het bosgebied Clinge-Sint Jansteen. Logisch dat daar de meeste aandacht naar uitgaat. Veel minder bekend zijn de over de provincie verspreide kleine gebiedjes die wij ook beheren. Ondanks hun geringe afmetingen zijn ze beschermd, vanwege natuur- of cultuurhistorische waarden. Vanaf deze editie van ZEEUWLANDSCHAP nemen we deze gebiedjes in een nieuwe rubriek onder de loep.

*Luchtfoto van
Inlaag Paal.
(Geoweb Provincie
Zeeland)*

We beginnen met Inlaag Paal. Het is maar een snippertje grond van 3,4 hectare, direct achter de Westerscheldedijk, vlakbij het buurtschap Paal. Wie kent het? Het immense, duizend keer zo grote Verdrongen Land van Saeftinghe dat direct buitendijks ligt, eist hier alle aandacht op. Als ik er in de winter langsrij, is het maar een onopvallend driehoekje grond in het weidse Zeeuws-Vlaamse polderlandschap. Het heeft een wat onregelmatig oppervlak, met hier en daar iets hogere en lagere delen. Er staan enkele plasjes water, bevroren op het moment dat ik er ben. De inlaag is begroeid met ruig, wit berijpt gras. Zo'n twintig grauwe ganzen staan in het weiland, en lopen van mij vandaan als ik in de buurt kom. Allemaal niet zo opzienbarend voor deze contreien.

schorgeulen te zien. Vanaf de weg is dat lastiger, omdat de geulen door verlanding nauwelijks nog dieper zijn dan hun omgeving. Het Zeeuwse Landschap gaat daar dit jaar wat aan doen. Het gebied richten we in als hoogwatervluchtplaats voor water- en kustvogels. Daartoe worden de oorspronkelijke schorgeulen dieper uitgegraven. De ondiepe schorkom (een laagte) die in de zuidhoek aanwezig was, herstellen we ook. Het resultaat zal een weiland zijn met, vooral in de winter, flink wat plas-drasplekken, waar water- en kustvogels kunnen rusten en foerageren. En waar, ook vanaf de weg, de herstelde schorgeulen een zichtbare verbinding zijn met het verleden.

Marten Hemminga

*Buurtschap Paal,
met rechts de inlaag.
(M.A. Hemminga)*

Toch is er over dit snippertje wel wat meer te vertellen. Deze inlaag is nog maar jong. Veertig jaar geleden lag op deze plek een schor, min of meer in een baai tegen het kleine havenplaatsje Paal aan. In 1978 werd hier een nieuwe dijk op Deltahoogte aangelegd. Het dijktracé werd rechtlijniger dan voorheen, waardoor de baai met het schor binnendijks kwam te liggen. In 1994 kwam het gebiedje in beheer bij Het Zeeuwse Landschap.

Het ontstane inlaagje oogt nu als een gewoon, zij het wat ongelijkmatig weilandje. In het groeiseizoen grazen er runderen. Maar aardig is dat de sporen van zijn oorsprong nog steeds zichtbaar zijn. Op een luchtfoto zijn duidelijk de voormalige vertakte

KLIMAAT VERANDERT

Pijlstaarten nemen ook in aantallen in Nederland af. (C. Jacobusse)

ZEEUWSE BIODIVERSITEIT

Donderdag 25 augustus, de heetste dag van 2016 in Zeeland. Overal in de provincie is het ruim boven de 30 °C. We inventariseren sprinkhanen, libellen en dagvlinders in de duinen van de Verdrongen Zwarte Polder bij Nieuwvliet. Gekkenwerk natuurlijk, want waar in de polders nog een briesje voelbaar is, blijkt het in die duinpannen windstil en snikheet.

door Lucien Calle

Een frater is een steeds zeldzamer wintergast. (C. Jacobusse)

Parende zuidelijke heidelibellen; nieuwkomers uit het zuiden. (M. Kiefer)

Heuvel op heuvel af, het zweet loopt in straaltjes over onze gezichten. Zou het plaatselijk 40 °C zijn? De sprinkhanen zijn in die hitte nog tamelijk actief, hoorbaar op onze detectors waarmee hun geluiden goed waarneembaar zijn. Libellen vliegen er ook; vooral de heidelibellen zijn talrijk. Vanaf een uurtje of elf begint er echter iets op te vallen. Alle heidelibellen vliegen dan in noordoostelijke richting. Dat is het beste zichtbaar als we met de verrekijkers laag over de vegetatie kijken. Dan zijn steeds meer vliegende libellen te zien. Voor zover we het kunnen zien zijn het bruinrode heidelibellen. We schatten de stroom op enkele tientallen per minuut, mogelijk wel duizend per uur.

TOENAME ZUIDELIJKE SOORTEN

Misschien trokken er die dag wel tienduizend of meer libellen door het duingebied. Verhalen over spectaculaire trek van deze grote insecten hadden we wel eens gelezen, maar nu beleefden we dat voor het eerst zelf eens. Was al dat gezweet onder de brandende zon toch niet voor niets! Dat libellen over flinke afstanden kunnen trekken wil echter nog niet zeggen dat ze daarmee hun verspreidingsgebied uitbreiden. Toch zijn er tal van Zuid-Europese soorten die de laatste jaren snel naar het noorden oprukken. Hiervan is de klimaatopwarming de oorzaak. Langjarige gemiddelden laten zien dat ons klimaat steeds warmer wordt; daarvan zijn bijna alle experts

inmiddels wel overtuigd. Dat veel planten en dieren zich naar het noorden uitbreiden is ook een duidelijk feit.

VOORAL LIBELLEN

Die uitbreiding gaat heel hard bij de libellen, die zich makkelijk over grote afstanden kunnen verplaatsen. De laatste jaren zijn er in Zeeland flink wat zuidelijke soorten bij gekomen. Sommige daarvan zijn ondertussen zelfs al tamelijk gewoon. Zo rukten gaffelwaterjuffer, zuidelijke oeverlibel (hoewel nog incidenteel), zuidelijke heidelibel en kanaalwaterjuffer naar Zeeland op. Voor de laatste drie nieuwkomers moet je nu nog in Zeeuws-Vlaanderen zijn. De gaffelwaterjuffer komt inmiddels al wat verder noordwaarts voor en is ook op Walcheren en in de Kop van Schouwen te bewonderen. Hoe snel het de laatste jaren met deze soort is gegaan blijkt wel uit de 'Veldgids Libellen' uit 2007. Daarin staat nog geen enkele stip op de Nederlandse kaart, terwijl deze soort in Zeeuws-Vlaanderen nu vrij gewoon is. Bij bijna alle andere soortgroepen blijken vooral de mobiele soorten naar het noorden op te rukken. Bekende voorbeelden in Zeeland zijn daarbij klimopbij, Franse veldwesp, wespenspin, zuidelijk spitskopje, eikenprocessierups en bijeneter.

WINNAARS EN VERLIEZERS

Eenzijds is het mooi dat er nu zoveel extra soorten zijn. Dat is soms echt genieten. Anderzijds zijn er ook 'verliezers' en is er een risico op schade aan onze ecosystemen. Zo is er kans op verdringing van soorten. Dat blijkt bijvoorbeeld bij het gewoon spitskopje. Deze sprinkhaan is door de komst van het zuidelijk spitskopje nu veel minder algemeen. In Zeeland waren er in 2016 van deze voorheen zo talrijke soort nog slechts een handvol waarnemingen, terwijl inmiddels de zuidelijke immigrant overal domineert.

Het voordeel voor de biodiversiteit van die nieuwe zuidelijke soorten blijkt tegen te vallen, want het zijn vooral de in zuidelijke streken toch al algemene soorten die zich noordwaarts uitbreiden. Bedreigde soorten blijken niet te kunnen profiteren en kunnen extra in de knel komen. Wanneer de migratiesnelheid van soorten kleiner is dan de snelheid waarmee de klimaatzones verschuiven, kunnen die soorten de veranderingen niet goed bijhouden. Zo is voorspeld dat de bij ons nu nog

algemene boom- en tuinhommel in Midden-Europa zullen uitsterven.

De koude-minnende soorten die in Nederland aan de zuidrand van hun verspreidingsgebied leven, kunnen hier door de opwarming verdwijnen. Dat proces is echter veel lastiger waarneembaar. Een nieuwe soort valt direct op, maar bij een soort die het steeds moeilijker krijgt is een afname minder duidelijk zichtbaar. Vaak ligt het ook ingewikkelder, omdat er veel meer oorzaken kunnen zijn voor het lokaal uitsterven van een soort.

MISMATCH IN TIMING

Door de opwarming hebben veel planten een langer groeiseizoen en bloeien ze eerder. Insecten en vogels die van planten afhankelijk zijn moeten dan 'meebewegen'. Dat lukt niet alle soorten, omdat een aantal in hun levenscyclus vooral gestuurd wordt door de duur van het daglicht en andere door de luchttemperatuur. Daardoor 'matcht' het niet altijd. Op het moment dat bijvoorbeeld voor de kuikens in het nest vooral rupsen nodig zijn, zijn die er niet meer, omdat ze nu al verpopt zijn. Sommige soorten kunnen makkelijker 'mee schuiven', zoals de pimpelmees, dan andere, zoals de grauwe vliegenvanger.

In Zeeland zijn flink wat zuidelijke soorten erbij gekomen.

Ook zijn er verschuivingen in het trekgedrag van vogels. Soorten als witte kwikstaart, zwartkop en tjiptjaf blijven steeds meer bij ons overwinteren, terwijl soorten als bonte kraai, frater, velduil, smient en pijlstaart 's winters steeds verder in aantal afnemen. Ze blijven nu in noordelijker streken 'hangen'. Inmiddels zijn veel experts het er zelfs over eens dat een snelle klimaatopwarming één van de grootste bedreigingen voor de biodiversiteit vormt.

L. Calle is medewerker ecologie van stichting Het Zeeuwse Landschap.

De bonte kraai is als overwinteraar zo goed als uit Nederland verdwenen. (C. Jacobusse)

De klimopbij neemt toe in Zeeland. (L. Calle)

Wannes

en

Keetje

Eieren

Wannes en Keetje zijn druk met het schilderen van eieren. Ze hebben een bakje met allerlei mooie kleuren verf. Al de hele middag zijn ze bezig. Het is ook zó leuk om te doen.

Als de eieren straks klaar zijn, hangen ze ze op in de paastakken, die al in een vaas klaar staan. "Of we leggen ze in een mandje," bedenkt Keetje hardop. "Dan doen we daar eerst een beetje stro in. Daar leggen we de eieren voorzichtig op. Het mandje kunnen we met linten versieren." "Ik vind Pasen een heel gezellig feest," zegt Wannes. Daar is Keetje het mee eens. "Een fijn feest, ook omdat je dan weet dat het weer voorjaar wordt! Dat komt natuurlijk door de eieren, want in het voorjaar leggen vogels een ei." Wannes luistert maar half. Hij is ingespannen bezig om verschillende figuurtjes op een ei te verven. Elk met een andere kleur. "Wat zal ik eens op het volgende ei schilderen?", vraagt Keetje. "Misschien zoals wat ik doe," zegt Wannes. "Da's heel leuk om te doen!" Maar Keetje vindt het niet leuk om hetzelfde als Wannes te verven. Ze denkt diep na,

terwijl ze naar Wannes kijkt. "Ik heb een goed idee," zegt ze. Kijk maar eens wat Keetje bedacht heeft!

 Iedere vogelsoort legt eieren met een eigen maat, vorm en kleur. Over het algemeen geldt: hoe groter de vogel, hoe groter het ei. Een zwanenei is wel 11 centimeter lang en 7 centimeter breed, terwijl het eitje van het goudhaantje maar 1,3 bij 1 centimeter is.

 Eieren kun je goed herkennen aan de kleur. Reigers, eenden en ganzen leggen bijvoorbeeld eieren met maar één kleur: lichtgroen, bruingroen of wit. Maar de meeste eieren hebben meerdere kleuren en stipjes, vlekjes en strepen.

 Vogels leggen steeds vroeger in het jaar eieren. Dat komt door de klimaatverandering. Het wordt steeds iets eerder warm, waardoor er al eerder eten is voor de kuikens, zoals insecten en wormen. Dat de vogels al in de winter een ei gaan leggen, zal nooit gaan gebeuren.

 Het bekendste ei uit de natuur is misschien wel het kievitse. Een kievit legt meestal vier grijsgroene eieren, met zwarte spikkels. Het eerste kievitse dat wordt gevonden is een symbool dat het voorjaar begonnen is!

 Waarom breekt een ei niet als een vogel erop zit te broeden? Dat komt door de vorm. Ronde vormen zijn heel sterk. Daarom breekt een ei ook makkelijker in het midden door dan op de ronde 'punten'.

 Een pimpelmees, die jij vast wel eens in de tuin ziet, legt tien tot dertien eieren. Heel veel dus! Helaas worden lang niet alle kuikens volwassen. Een bruine kiekendief, een grote roofvogel, legt vier of vijf eieren. Hoe meer gevaren er voor de jongen zijn, hoe meer eieren er gelegd worden.

 Wil je eens een broedende vogel zien? Vraag aan papa of mama of je een nestkastje op mag hangen. Of misschien hebben jullie dat al. Houd in de gaten of er vogels komen die kijken of dit nestje iets voor hen is. Kijk regelmatig hoe vaak je de vogels bij de kast ziet, en wat ze doen. Als je geluk hebt zie je de jongen uitvliegen!

Prijsvraag

Ga jij, als het bijna Paasfeest is, ook eieren versieren? Laat Wannes en Keetje jouw mooiste ei zien! Stuur er een foto van naar wannesenkeetje@hetzeeuwselandschap.nl.

Tekst: Carolien van de Kreeke

Illustraties: Herman Nauta, www.hermannauta.nl

LANDSCHAP in 't kort

*Graafmachines
aan het werk in
Het Zwin.
(F. Schenk)*

UITBREIDING VAN HET ZWIN

Het Zwin ligt op de grens tussen Vlaanderen en Nederland, in de gemeenten Knokke-Heist en Sluis. De verzanding van dit grensoverschrijdende slikken- en schorregebied wordt momenteel aangepakt. Tezamen met een uitbreiding van 120 hectare natuur, waarvan 10 hectare in Nederland, levert het een bijdrage aan het natuurherstel van de Westerschelde.

Het natuurgebied is een laatste overblijfsel van de historische toegangseuvel naar Brugge. Het is een intergetijdengebied waar eb en vloed nog vrij spel hebben. Een unieke leefomgeving van slikken en schorren met een rijkdom aan bijzondere plant- en vogelsoorten.

De uitvoering van het zogenoemde Natuurpakket Westerschelde is een taak van de Provincie Zeeland. Samenwerking vindt plaats met verschillende Vlaamse overheidsorganisaties: het Agentschap voor Natuur en Bos, het Agentschap Maritieme Dienstverlening en Kust, de Vlaamse Milieumaatschappij en de Oostkustpolder. Daarnaast is er afstemming met waterschap Scheldestromen, gemeente Sluis, Rijkswaterstaat en stichting Het Zeeuwse Landschap.

Een Belgische aannemer voert de aanpassingen uit. In maart 2016 is gestart met de voorbereidende werkzaamheden. Sinds augustus werkt de uitvoerder aan het uitdiepen en verbreden van de Zwingeuvel. Deze klus nadert zijn voltooiing en wordt in maart dit jaar afgerond. Aansluitend zal het natuurgebied uitgebreid en broedvogeleilanden, fiets- en wandelpaden en uitkijkpunten aangelegd worden. Als laatste zijn het afgraven van de Internationale Dijk en de verlenging van de Zwingeuvel tot in de Willem Leopoldpolder in het Vlaamse deel voorzien. Naar verwachting is de uitbreiding van Het Zwin in 2019 gereed.

Fred Schenk

*Groenling.
(C. Jacobusse)*

GEVERS BEDANKT!

We zijn altijd weer aangenaam verrast met de vele giften en andere financiële bijdragen die we – naast de donateursbijdragen – zeer geregeld ontvangen. Tijdens het verwerken van de jaarlijkse contributies viel ons op dat veel donateurs méér overmaken dan de gevraagde twintig euro. Het doet ons goed dat onze achterban ons werk een warm hart toedraagt!

We ontvangen regelmatig anonieme giften. De gevers maken zich daarbij dus niet kenbaar. Vanaf deze plaats willen we hen hartelijk bedanken. Daarnaast ontvangen we regelmatig een gift ter gelegenheid van een verjaardag of huwelijksjubileum. Geweldig dat mensen in plaats van voor zichzelf voor de Zeeuwse natuur een cadeau vragen!

Er zijn ook mensen met een groen hart die Het Zeeuwse Landschap in hun testament opnemen. Als daar vragen over zijn: schroom niet om ons te bellen. Want beheer en behoud van natuur, landschap en cultuurhistorie van Zeeland is en blijft onze voortdurende zorg.

Carolien van de Kreeke

weilanden waar de boeren uitsluitend ruige stalmest gebruiken.

De laatste telling in het gebied leverde ruim 6.000 vogels op, van 46 soorten. Die vogelrijkdom omvat natuurlijk ook de nodige roofvogels die op de grote hoeveelheid prooidieren afkomen. Blauwe kiekendief, torenvalk, buizerd, sperwer en velduil werden deze winter bij de tellingen meerdere keren waargenomen. Niet bij de officiële tellingen gesignaleerd, maar ook regelmatig in het gebied te vinden zijn havik, ruigpootbuizerd, smelleken, ransuil en kerkuil. Het Stolpweggebied ontpopt zich meer en meer tot een hotspot voor vogels, of het nou om broedvogels als patrijs, velleeuwerik en graspieper gaat, of om overwinteraars als de blauwe kiekendief en de groenling.

Al met al vormt het project een prachtig voorbeeld van wat er met een brede samenwerking voor de natuur van het boerenland kan worden bereikt.

*Velduil.
(C. Jacobusse)*

Chiel Jacobusse

OVERWINTERAARS RONDOM DE STOLPWEG

213 veldleeuweriken, 292 groenlingen en 156 watersnippen. Zomaar een paar cijfers uit de laatste wintertelling van vogels die in het akkergebied rondom de Stolpweg op Schouwen verblijven. Daar initieert Het Zeeuwse Landschap in nauwe samenwerking met een aantal boeren die aangesloten zijn bij Poldernatuur Zeeland, een aantal maatregelen ten gunste van akkervogels. Het gaat onder meer om het laten overwinteren van stoppels, het aanleggen van een vogelakker en de realisatie van extra brede akkerranden. Partners in het project zijn onder andere de provincie Zeeland, Vogelbescherming, Stichting Landschapsbeheer Zeeland en de Wildbeheereenheid Schouwen-Duiveland. De maatregelen zijn zowel bedoeld voor de broedvogels als voor de in het akkergebied overwinterende vogels. Het lijkt erop dat ze nu al hun vruchten afwerpen. Onze tellers troffen er zeer hoge aantallen vogels aan. Die zijn overigens van heel divers pluimage. Een onvervalste akkervogel als de veldleeuwerik verblijft graag tussen de winterse stoppels. Zaadeters als de groenling en de ringmus profiteren van de vele zaden in de vogelakker. De vele watersnippen groepen samen op enkele

WERKZAAMHEDEN POMPSTATION ORANJEZON

Dit jaar gaat Evides werkzaamheden uitvoeren bij de entree van natuurgebied Oranjezon. Evides wil de drinkwatervoorziening borgen door een nieuwe zogenoemde opjager te bouwen. Een opjager is een gebouw met een reinwaterkelder, die zorgt voor voldoende waterdruk. In het zomerseizoen is de waterafname vanwege de vele toeristen vele malen hoger. De huidige opjager is vanwege zijn leeftijd aan volledige vervanging toe. De nieuwe opjager wordt fraai in het landschap ingepast. De werkzaamheden worden goed afgestemd met Camping Oranjezon en Het Zeeuwse Landschap. Uiteraard doet Evides er alles aan om eventuele overlast voor de natuur en voor de bezoekers van het duingebied te voorkomen en te beperken. De toegangswegen en wandelpaden blijven toegankelijk. Voor meer informatie en/of vragen: kijk op evides.nl/oranjezon.

*De huidige opjager bij de entree van Oranjezon. Tijdens de werkzaamheden blijft het natuurgebied toegankelijk.
(N. van den Berg)*

Carolien van de Kreeke

EROPUIT! ZEEUWS LANDSCHAP VOORJAAR 2017

HET ZILTE ZWIN

Cadzand-Bad

Het Zwin is een dynamisch gebied. Sinds de nazomer van 2016 wordt er gewerkt aan het verbeteren van de natuurwaarden in Het Zwin. Vooral in het Belgische, maar ook in het Nederlandse gedeelte. De kranen en dumpers maken het Zwin weer tot een rijk natuurgebied, maar vanwege de werkzaamheden worden er dit voorjaar minder excursies georganiseerd. Wie de ontwikkelingen wil volgen kijkt op zwijnverandering.eu.

Wanneer: maandag 1 mei om 10.00 uur.

Startpunt: G. van Hoekestraat 2, 4525 NH Retrachement (net buiten Cadzand-Bad).

Tip: draag laarzen of (gym)schoenen die nat en vies mogen worden.

Ook al plukken we alle
bloemen, de lente houden
we niet tegen.
(Pablo Nerudo)

UITWAAIEN OP NEELTJE JANS

Vrouwenpolder/Burgh-Haamstede

Neeltje Jans is een voormalig werkeiland dat zich ontwikkeld heeft tot een prachtig natuurgebied. Liggend tussen de Oosterschelde en de Noordzee, is het een prachtige plek voor vele vogelsoorten.

Wanneer: maandag 17 april om 18.00 uur.

Startpunt: wanneer u recht op 'Neeltje Jans Mosselen' (Faelweg 1, Vrouwenpolder) afrijdt, slaat u op die T-splitsing rechtsaf. Aan het einde van die weg is links een kleine parkeerplaats; daar start de rondleiding.

MODDEREN EN PLOETEREN DOOR SAEFTINGHE

Emmadorp

Een excursie door Het Verdrongen Land van Saeftinghe is een onvergetelijke ervaring. De honderden geulen in dit grootste brakwaterschor van Europa lopen iedere vloed vol. De planten en dieren zijn helemaal aangepast aan het zilte, open landschap. De excursie is een pittige tocht die uitsluitend onder leiding van één van de ervaren natuurgidsen gemaakt mag worden.

Wanneer: zaterdagen 18 maart en 15 april om 10.30 uur, zaterdag 29 april om 10.00 uur, zondag 14 mei om 10.30 uur, zaterdag 20 mei om 14.15 uur en zaterdag 10 juni om 9.30 uur. Daarnaast zijn er thema-excursies op maandag 17 april om 12.30 uur, zaterdag 13 mei om 9.00 uur, donderdag 25 mei om 9.00 uur, zondag 28 mei om 9.00 uur, zaterdag 10 juni om 9.00 uur en zondag 11 juni 9.00 uur.

Duur: circa 3 uur.

Kosten: € 8,00 per persoon, kinderen 10-16 jaar € 4,00. Donateurs van Het Zeeuwse Landschap en hun huisgenoten gratis.

Startpunt en adres voor het aanvragen van excursies in groepsverband: Bezoekerscentrum Saeftinghe, Emmaweg 4, 4568 PW Nieuw-Namen, 0114 - 633 110, saeftinghe@hetzeeuwselandschap.nl.

Vooraf aanmelden verplicht, uiterlijk twee dagen van tevoren. Zie voor de andere data, voorwaarden en informatie over het bezoekerscentrum: saeftinghe.eu.

SPEUREN NAAR SPOREN IN ORANJEZON

Vrouwenpolder

Zit jij op de basisschool en houd je van de natuur? Kom dan met je ouder(s), opa of oma naar deze rondleiding voor kinderen. We gaan speuren naar sporen! Denk aan de veer van een vogel of de twijgen waaraan herten knabbelde.

Wanneer: dinsdag 25 april om 14.00 uur.

Kosten: € 3,00 per persoon, donateurs € 1,50 (ongeacht leeftijd).

Startpunt: zie bij vroege vogelexcursie Oranjezon.

Vooraf aanmelden verplicht, via info@hetzeeuwselandschap.nl. Vol=vol.

BOEREN VOOR AKKERVOGELS

Burghsluis

Op Schouwen werken akkerbouwers en Het Zeeuwse Landschap op een bijzondere wijze samen. We experimenteren er met maatregelen die leefruimte voor akkervogels in de moderne landbouw creëren. Bijvoorbeeld de patrijs dreigt uit het landschap te verdwijnen. Tijdens deze excursie krijgt u uitleg over dit project.

Wanneer: zaterdagen 22 april en 20 mei om 9.30 uur.

Startpunt: op de hoek van de Stolpweg en Karremansweg, tussen Burgh-Haamstede en Serooskerke (Schouwen). Er is ruimte om te parkeren (goo.gl/maps/NSrJaGY4z32). Deze rondleiding is dankzij het Europese project Partridge gratis.

Vooraf aanmelden is verplicht, via info@hetzeeuwselandschap.nl of 0113 - 569 110.

Nieuw

VOOR ALLE EXCURSIES, BEHALVE SAEFTINGHE, GELDT:

- Gemiddeld duurt een rondleiding 1,5 tot 2 uur.
- Een rondleiding kost € 3,00 per persoon, kinderen tot 16 jaar € 1,50. Donateurs van Het Zeeuwse (of een ander Provinciaal) Landschap en hun huisgenoten mogen op vertoon van hun donateurspas gratis deelnemen.
- Graag met gepast geld betalen.
- De rondleidingen zijn uitsluitend bedoeld voor individuele personen of gezinnen.
- Voor groepen, zoals personeelsverenigingen en familie, is het mogelijk om een rondleiding aan te vragen. Kosten: € 50,00 per groep, € 40,00 voor donateurs.
- Meer informatie over de activiteiten: hetzeeuwselandschap.nl.

VROEGE-VOGELEXCURSIE ORANJEZON

Vrouwenpolder

Door de variatie in natuurgebied Oranjezon komen er vele soorten vogels voor. In het voorjaar is hun gezang op z'n mooist, vooral in de vroege ochtend. Geen mooier begin van de dag dan al vroeg door dit duingebied te wandelen en te luisteren naar de vele vogelsoorten. Wellicht ook de nachtegaal!

Wanneer: zondag 30 april en zaterdag 6 mei om 6.00 uur.

Startpunt: het plein voor de kleine expositie bij de entree van het gebied. Koningin Emmaweg 22, Vrouwenpolder. Parkeren kan aan het begin van die doodlopende weg, tegenover uitspanning Oranjezon.

Honden zijn niet toegestaan.

Het 'toeterloof'
gaat weer bloeien.
Prachtig dat
bluitenkruid!

HET GEHEIM VAN DE EENDENKOOI

Sint-Annaland

exclusief!

In de Anna-Jacobapolder ligt - verscholen in het groen - de Eendenkooi. Dit cultuurhistorische erfgoed is vanwege de kwetsbaarheid slecht enkele malen per jaar te bezoeken. Oorspronkelijk had het een commerciële betekenis, maar het is nu een oase van rust met veel natuurwaarden. Tijdens dit unieke bezoek maakt u kennis met het gebied, de typische gebruiken rondom de kooi, zoals de inzet van het kooikershondje, de vangpijpen, de broedkorven en de verschillende soorten eenden. Het programma duurt circa twee uur en bestaat uit een bezoek aan het authentieke infocentrum, het bekijken van een film en een rondleiding.

Wanneer: vrijdagen 5 mei en 26 mei om 10.00 uur, maandag 5 juni om 14.00 uur en zaterdag 24 juni om 10.00 uur.

Kosten: € 7,50 per persoon, donateurs € 5,00. Dit is inclusief koffie of thee en een versnapering.

Vooraf aanmelden is verplicht; uiterlijk drie dagen van tevoren. Aanmelden via de website of 0113 - 569 110. Er geldt een maximum aantal deelnemers.

De minimum leeftijd is 10 jaar, met uitzondering van 24 juni.

De rondleiding op zaterdag 24 juni is speciaal voor gezinnen!

TWEE SPECIALE EXCURSIES DOOR DE SLIKKEN VAN DE HEEN

Sint Philipsland

Ochtendglorenwandeling.

De natuur ontwaakt. Planten ontluiken, dieren worden wakker, de zon komt op ... Bij het ochtendgloren de dag prachtig beginnen met deze wandeling!

Wanneer: zaterdag 29 april om 6.30 uur.

Op zoek naar grazers.

Ga mee op een rondleiding met extra aandacht voor de grazers in dit gebied, zoals konik-paarden, koeien en Schotse hooglanders. Wat is de invloed van hun gedrag en gegraas op de plantengroei? Hoe gaan ze met elkaar om?

Wanneer: zaterdag 27 mei om 14.00 uur.

Startpunt: bij het informatiebord van Het Zeeuws Landschap aan de Campweg, bij de parallelweg van de N257. Rijdend op de N257 komt u bij een rotonde, daar volg je de parallelweg terug langs de N257. Bij de scherpe bocht in de weg begint de Campweg en is het startpunt.

DWALEN DOOR HET GRENSGEBIED

Clinge/Sint-Jansteen

De bossen van Clinge en Sint-Jansteen liggen op de grens tussen Nederland en België. Ze doen dienst voor de drinkwatervoorziening en hebben een rijke geschiedenis. De ondergrond bestaat uit kalkarm dekzand, wat zijn invloed heeft op de planten die er groeien. Er zijn twee verschillende excursies.

Naar bosgebied Clinge.

Wanneer: vrijdag 28 april om 19.00 uur.

Startpunt: parkeerplaats aan de Molenstraat (tegenover nummer 106) in Clinge.

Naar deelgebied Sint-Jansteen.

Wanneer: woensdag 21 juni om 14.00 uur.

Startpunt: aan het eind van de Hoogendorplan (nummer 11) in Sint-Jansteen.

TERUG NAAR DE JAREN '30

's-Heer Abtskerke

Bij Hoeve van der Meulen komen cultuur, erfgoed en natuur samen. De rondleiding is zowel door het authentieke woonhuis als over het erf en de omliggende landerijen.

Wanneer: zaterdagen 12 maart en 13 mei om 10.00 uur.

Startpunt: Zuidweg 30, 4444 ND 's-Heer Abtskerke.

Opgave is verplicht, tot twee dagen van tevoren via info@hetzeeuwswelandschap.nl of 0113 - 569 110.

Bosbijvlieg.

Kegelbijvlieg.

NIEUW IN DE FAUNA
ZEELANDICA:

VLIEGEN EN MUGGEN

Langpootmug
*Nephrotoma
flavipalpis.*

Puntbijvliegen.

Kleine bijvlieg.

(Foto's: C. Jacobusse)

Onlangs verscheen het zevende deel van de Fauna Zeelandica: een boek over vliegen en muggen. Het is een unieke gids, boordevol informatie over een diergroep waar iedereen mee te maken krijgt, maar bijna niemand veel van weet. Van Zeeland zijn maar liefst zo'n 1800 (!) verschillende soorten bekend, die met hulp van Nederlandse en buitenlandse experts allemaal een plaatsje kregen in deze bijzondere uitgave. Wie het aan wil schaffen kan beter niet te lang wachten, want de oplage is zeer beperkt.

Op deze achterpagina prijken vier verschillende leden van de bijvliegen. Die behoren tot de zweefvliegen; een familie waar relatief veel amateurs mee bezig zijn. De langpootmug, één van de 45 in Zeeland voorkomende soorten, behoort echter tot een familie waar alleen enkele specialisten zich in verdiepen. Alle hier afgebeelde foto's zijn afkomstig uit het nieuwe boek. Voor 29,90 euro (exclusief verzendkosten) te bestellen via info@hetzeeuwselandschap.nl.